	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: Бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

ДӘРІСТЕРДІҢ ҚЫСҚАША МАЗМҰНЫ

№1 - дәріс

Тақырыбы: Сөзжасам – қазақ тіл білімінің жеке саласы

Мақсаты: Қазіргі қазақ тілі курсының құрамдас бөлігі сөзжасамның жеке сала ретіндегі мақсатына сай зерттеу нысаны мәселелеріне тоқталу, түсіндіру; сөзжасам саласының қазіргі кездегі зерттелу жайымен таныстыру; сөзжасамның тілдің басқа салаларымен байланысына және арақатынасына тоқталу.

Негізгі ұғымдар: сөзжасам терминдері, деривация, тарихи сөзжасам, сөзжасам жүйесі, жаңа сөз тудыру, туынды сөз, сөзжасау үдерісі, сөзжасамдық құбылыстар, сөздің сыртқы тұлғасы т.б.

Дәріс жоспары:

- 1.Қазіргі қазақ тіліндегі сөзжасамдық тәсілдер. Сөзжасамның синтетикалық тәсілі
2. Сөзжасамның аналитикалық тәсілі
3. Лексика – семантикалық сөзжасам тәсілі

Дәріс мәтіні

Тілдің сөздік қоры, сөздік құрамы үздіксіз бойын толықтырып отырады. Жаңа атаулардың, туынды сөздердің пайда болуы қай тілдің болмасын ішкі мүмкіндігі мен сөзжасам заңдылықтарына тікелей байланысты болады. Жаңа сөз туғызу әрі тарихи, әрі табиғи процесс. Біз сөзжасам, яғни жаңа сөздердің жасалуы көнеден келе жатыр дедік, ендеше амал-тәсілдер де көне. Сол себепті сөзжасам процесі сөздердің жасалу амал-тәсілдері бар. Тілдегі сөзжасам тәсілдерінің түрлілігін біз пайдаланып жүрген сөздердің тұлғасынан, мағынасынан аңдалатын ерекшеліктерден көреміз. Мысалы: Ай, күн, күл, күт, күс, күндік, еңбеккүн, күншіл, күнкөріс осы сөздердің тұлғалық өзгерісінің өзі ешбір сөзжасамдық талдау жасамай-ақ сөздердің қалыптасу, даму дәрежесінің бірдей еместігін көрсетеді. Алайда, бұл топшылауымыз сөзжасамдық талғауға негізделмеген, ғылыми емес.

Сөзжасамның амал тәсілдері мол. Сөзжасам тәсілдері кешенді, жүйелі құбылыс. Академиялық грамматикада мынадай анықтама бар: «Тілдің өз жүйесіне лайық жаңа сөз жасаудың заңы ретінде қалыптасқан белгілі амалдарын сөз тудыру тәсілдері деп атайды». Мұнда дәстүрлі тәсілдерден морфологиялық - синтетикалық, синтетикалық - аналитикалық қана көрсетілген. «Қазіргі қазақ тілінің сөзжасам жүйесі» монографиясында (1989) сөзжасам тәсілдерінің үш түрін көрсетеді. А.Салқынбай қазақ тіл білімінде

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: Бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

сөзжасамның сөз тудыру тәсілдері мынадай деп көрсетеді. (Тарихи сөзжасам, А., 1999, 226)

1. Фонетика - семантикалық тәсіл
2. Семантикалық (конверсиялық) тәсіл
3. Синтетика-семантикалық тәсіл
4. Аналитика-семантикалық тәсіл

Кейбір зерттеушілер кірме сөздерді сөзжасамның лексикалық тәсіл деп есептейді. (С.Исаев, Ғ.Жексенбаева). Кірме сөздер сөзжасам процесіне негізгі сөзжасам тәсілдері мен үлгілері бойынша сөзжасам процесіне қатысуы даусыз. Ал Ғ.Жексенбаева айтқандай негізгі "заңдылықтардың аясында" (Ғ.Ж. 12, 13 б) болуы мүмкін емес. Кірме сөздер сөзжасамдық тәсіл бола алмайды дегенде, біріншіден, оның туынды сөз жасайтын өзіндік сөз қалыбы жоқ, екіншіден ол жаңа сөз жасау үшін тек материал ғана бола алады, үшіншіден сөздік қорға ене алмайды деген сияқты дәлелдер келтіреді. Қазақ сөзжасамының теориясына сүйенсек, қазақ тілінің құрылысына тән мынадай үш тәсіл:

1. синтетикалық тәсіл
2. аналитикалық тәсіл

3. лексика-семантикалық тәсілдер сөзжасам тәсілдері болып танылады. Олай болса, осы үш тәсілге тән қызмет пен сипатты қарастырайық.

Синтетикалық тәсіл

Мұндай деректерге қанықсыздар, оған көне түркі ескерткіштерінің бірі Орхон -Енисей жазба ескерткіштерінің тілі дәлел бола алады. Осы тәсіл арқылы жасалатын «түбір және қосымша» үлгісіндегі жаңа туынды сөзді сөзжасамдық сипатта тану үшін біз сөзжасамдық үлгі түсініктерін қоса қарастырып кетейік.

Сөзжасамдық үлгі модель, қалып деген ұғымдар бар. Үлгінің сөзжасамдық типке қарағанда ауқымы тар. Сөзжасамдық типке жалпылық тән. Сөзжасамдық үлгі туынды сөздердің нақты жасалу үлгісі. Мысалы, жас+а, мөлдір+е, қина туындыларын алайық. -а, -е жұрнағы арқылы жасалған туындылар бір сөзжасамдық типке жатады. Ал жасалу үлгілері бірдей ме? 1. Жоқ, жаса, мөлдіре дегенде түп негіздер дыбыстық құрамы өзгеріссіз. 2. Үшінші мысалда қиын+а түп негіздегі қысаң дауысты сақталмаған . екінші жағынан келсек: 1. Туынды бір буынды негізгі түбір сын есімге -а жұрнағының қосылуы арқылы жасалған, ал 2. Туынды сөз туынды түп негізден жасалған. 3. Алдыңғы екі жағдайға қарағанда түп негіз құрамы толық емес. Ал, ұза, түзе дегендегі түп негіздер жоғарыда айтылғандар сияқты бір типке жатқанмен, жасалу үлгісі бөлек. Мұнда түп негіз жеке қолданылмайтын сөздер дәрежесінде танылады. Басқаша айтсақ, өлі түбірлер деп тану керек. Олар сөзжасамдық жұрнақтың кез келген түрімен қолданылып, жаңа туынды сөз жасай бермейді. Демек, бір сөзжасамдық үлгі

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: Бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

бола алатындығын көреміз, ал бір сөзжасамдық үлгіде бірнеше сөзжасамдық тип жоқ. «Сөзжасамдық үлгі» туынды сөздердің нақты жасалу үлгісі» деп көрсетіледі. Жоғарыда аталған монографиялық еңбекте (Қазіргі қазақ тілінің сөзжасам жүйесі, А., 1989, 62-636).

Қазақ тілі үшін сөзжасам жүйесінде туынды лексикалық мағыналы жаңа сөздің морфемдік құрамында түбір+жұрнақ үлгісінде бір сөз тудырушы жұрнақтың жалғануы қалыпты жүйе болса, (Мысалы, етікші, жалшы, талапкер, қалалық т.б) екі немесе одан да көп сөзтудырушы жұрнақтың жалғануы да заңды құбылыс. Мысалы: бай+лан+ыс+тыр+у+шы (5 жұрнақ). Синтетикалық тәсіл арқылы пайда болған жаңа туынды сөз сөзжасамдық тип және сөзжасамдық үлгі мәселесімен тікелей байланысты. Екіншіден, туынды жаңа сөз атаулының бәрі уәжділік (мотивациямен) және сөзжасамдық мағынамен байланыста қаралуы керек. Сондықтан осы мәселелерді синтетикалық тәсіл қызметімен байланыстыра қарасақ, мыналарға көңіл бөлген жөн.

1. Сөзжасамдық түбір сипаты
2. Сөзтудырушы жұрнақ сипаты
3. Сөзжасамдық тип
4. Сөзжасамдық үлгі
5. Сөзжасамдық уәжділік
6. Сөзжасамдық мағына сияқты құбылыстар жарыса қолданылады.

Қорыта айтқанда, қарастырылған екі сөзжасамдық тәсілдердің көкжиегі кең, ішкі жолдары күрделі, қазіргі қолданыста белсенділік танытады. Әрбір сөзжасамдық тәсілге қатысты қолданылатын арнайы терминдер қатары мол.

Аналитикалық тәсіл

Қазақ тілінде туынды лексикалық мағына, яғни жаңа туынды сөз аналитикалық тәсіл арқылы жасалады. Мысалы: жиырма бес, қолүздік, кәдесый, бозторғай, отауұй, оң жақ, аға-іні, аман-есен, АҚШ, БҰҰ. Аналитикалық мәселесі түрік тілдері үшін ғылыми проблемалық сипат алғаны белгілі, себебі жалғамалы тілдердегі сөздер құрамы тек синтетикалық тәсілмен өзгереді деген пікір басым, доминант. Шындығында, бұл тәсіл көне. Сөзжасамдық тұлға ең кемі 2 түбір морфемадан тұрады да, олар бірде бірігіп, бірде тіркесіп, бірде қосарланып бір жаңа туынды лексикалық мағынаны білдіреді. М: онкүндік, қырықжеті, сегізаяқ, мекенжай, бас маман, зейнетақы. Қазіргі сөзжасамдық үрдісте сөзтіркесім, сөзқосылым, сөзбірігім, сөзқысқарым деген терминдер қалыптасып келеді, сонымен бірге сөздердің бірігуі арқылы, тіркесуі арқылы, қосарлануы, қысқаруы арқылы туынды сөздер жасалады деп те айтылады.

Лексикология нысанасы болып жүрген тұрақты тіркестер де сырттай ұқсас, қызметі жағынан жаңа мағынаға ие. Бірақ мұнда образдық, бейнелеушілік сипат басым, сондықтан ол номенклатуралық аталымдар мен күрделі зат есімдерден

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: Бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

еркін тіркестерден ерекшеленеді. М: тас бауыр, іні бауыр - еркін тіркес кіші бауыр, үлкен бауыр.

Тілімізде номенклатуралық атаулар күрделі зат есімдерге қарағанда көп мүшелі болып келеді. М: аға ғылыми қызметкер - аталым (бірақ апа ғылыми қызметкер, іні ғылыми қызметкер демейміз). Үкімет үйі, Қазақстан Республикасы, Совет одағының батыры.

Күрделі зат есім аға буын (үлкендер), сым темір (проволка), жуан темір, жан тәсілім (өлім), қалалық әкімшілік - аталым, жарық дүние (өмір), ер бала (ұл), қыз бала (қыз), бас жіп (құрал) тірек. Ащы ішек, бел омыртқа - атау. Ақ жол (ақиқат), қан майдан (соғыс), өгей ата (өгей әке) т.б келтірілген мысалдарда 2-3 жағдай өте жақын, компоненттері зат есім болып келгенде күрделі сөз сыңартірек сөз болып қолданылуы, тіркесім арқылы жасалған жаңа номинатив, атауы сөзді басқа ұқсас құбылыстардан ажыратудың жолы, бірақ межелеу мәселесінде ғалымдар тарапынан біртұтас көзқарас жоқ. Мысалы, бірнеше тілдік құбылыстар қосарлы, қосалқы айқындауыштар, фразеологизмдер. Жұман бай, Баян бәйбіше, Қозы көрпеш Баян сұлу, Арал теңізі, өгей шеше, тас түйін, өр кеуде, асқарлы алпыс.

Сөзжасамның аналитикалық тәсілі сөз тұлғасының күрделену жолымен байланысты тілімізде сөздердің бірігуі, түбір тұлғаларын өзгертіп кіріге бірігуі көп ретте біріккен сөз, күрделі сөз сияқты терминдермен ауыстырылады. Сөзжасамдық нысан ретінде толық мағыналы сөздердің бірігуі тәсілі арқылы пайда болу жайын біз сөзжасамдық талдау ретімен сипаттасақ:

1. Біртұтас негіз қызметінде синтетикалық модельдер, қалыптар үлгісімен түрлене алады, одан кейін жалғаулармен қолданылады.

Мысалы: балмұздақшыл, балмұздақпен.

2. Бұл сұраққа жауап беріп, сөйлемнің бір ғана мүшесі болады, бір екпінмен айтылады.

3. Келесі екі толық мағыналы сөзден кейде бір ғана атау пайда болады: тасбақа, еңбекақы. Үш түбірден де кездеседі: Екібастұз, Сарытауқұм.

Айтылғандарды қорытындыласақ, аналитикалық тәсілмен жасалған туынды сөздер лексикалық бірлік ретінде мына белгілермен ерекшеленеді.

1. Номинациялық қызметте жұмсалуды (атаулық)

2. Біртұтас мағына білдіру (семантикалық)

3. Сөйлемнің бір мүшесі (синтаксистік қызмет)

4. Сыңарларын өзгертуге болмайды. Егер өзгерсе жаңа мағына туындамайды.

Сонымен бірге аналитикалық тәсіл арқылы жасалған туындылардың терминдік қызметі туралы сөз етейік. Әдетте термин жасайтын арнайы жұрнақтар, тәсілдер жоқ. Ол тілдегі бар сөзжасам тәсілдері арқылы жасалады. Ерекшелігі - арнайы қолданылады. Терминдер қатарында аналитикалық тәсіл

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: Бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

арқылы жасалған сөздер көп. Кейбір тілдерде, мысалы, неміс, ағылшын, орыс тілдерінде номинациялық қызмет дәрежесіне жеткен тіркесті зат есім күрделі сөз бірге жазылады. Мысалы: Hausarbeit, бензоколонка т.б. Мұнда тұтастық (цельнооформленность) ролі үлкен. Ал қазақ тілінде тіркесім жолымен пайда болған күрделі сөздердің жазылуының теориялық негіздері жасаласа да, жазуда бірізділік жоқ. Аналитикалық тәсілдің сөзбірігім, сөзқосылым жолы арқылы жасалған жаңа туынды сөздердің қатары өте көп және сөзжасамдағы орны бөлек. Әсіресе, біріккен сөздердің сыңарлары этимологиялық, морфологиялық тұрғыдан көп сипатталды. Ал лексикалық бірлік ретіндегі белгі айтылды. Сөзжасам тұрғысынан бұл фактілер біраз талдауға түсті. Бірақ бірігу тәсілімен жасалған жаңа туындылар сыңарларының түрлілігі сөзжасамдағы синтетикалық тәсіл қалыбымен талдауға көнбейді. Біртұтас сөз ретінде түрленеді деген морфологиялық сипат, ал сөзжасамдық ұя, сөзжасамдық жұп, сөзжасамдық тізбек, тарамға қатысты мәселесі әліде анық емес.

Көркем әдебиет тіліндегі қысқартылымдар

Қысқарған сөздердің қазақ әдеби тіліне кең тарала бастаған, қай стильде де қолдануға, елгезек тілдік единица екендігін көркем әдебиет тілінде жұмсалу көрінісі дәлелдейді.

Қысқарған сөздердің көркем әдебиетте жұмсалу мүмкіндігі анағұрлым тар. Соның өзінде проза, поэзия үлгілерінде жалпыхалықтық тіл нұсқаларымен қатар тұрып, қолданысқа түсе алатын қысқарымдар бар. Олар, ең алдымен, архизм қысқарымдар және кең қолданыстағы қысқарымдар.

Тарихи көздер тобына қосылатын қысқарған сөздер - волком, губсот, губком, ликбез және тағы басқалар. Мұндай қысқарған сөздердің қатарына 1980-ші жылдардың аяғына дейін қолданылып келген СОКП, райком, парторг, комсомол тағы басқа қысқарған сөздерді жатқызуға болады. Бұлар тарихи тақырыпқа жазылған шығармаларда қолданылады.

Көркем әдебиетте жұмсалуға мүмкіндігі бар қысқарған сөздердің тағы бір түрі кең қолданысқа түскен әріптік немесе буындық қысқартулар.

Бұл топқа ауызекі сөйлеу тілінде айтылатын, көпшілікке кең танымал ҚазМУ, Иняз, СХИ, филфак, мединститут, рабочком, закс сияқты қысқарымдар жатады. Бұндай үлгілер көркем әдебиетте кейіпкер тілінде, диалог үлгілерінде қолданылады. Мысалы: Егер ЖенПИ-дің, Иняздың немесе қызы мол мекен жайлардың төңірегінде көзге шалынып қалсам, қайтып мединституттың жанын көрмеймін. Өзі шыттай киінген АЗТМ-да істеймін деген соң... сөйтсе... университеттің филфагіне ме, физматына ма қатарына үш жыл тапсырып түсе алмаған сабаз болып шықты [6:22].

Мұндай қысқартулар поэзияда да кездеседі. Мысалы: Белгісіз туған күніміз, ЗАГС жоқ қазақ жерінде. Жиырма екінші жылы біз, келіппіз осы өмірге.

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: Бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

Көркем әдебиет тілінің айналымына түсу үшін қысқарған сөздер стильдік бейімделуден өтуге тиіс. Ал олардың стильдік бейімделуінің негізгі өрісі, негізгі тірегі - қоғамдық - саяси әдебиетте қолданылу жиілігінің жоғары болуы, сол арқылы ауызекі сөйлеу тілінің қалыбына түсу.

Міне, осындай жазу, сөйлеу дағдырысына түскен қысқарған сөздердің көркем әдебиетте қолданылу мүмкіндігі бар. Ал көркем әдебиеттің стильдік мақсатына сәйкес келмейтін тар аядағы ғылыми - ресми реңкі бар қысқарған сөздердің қолданылуы көркем әдебиеттің жанрлық ерекшеліктеріне нұқсан келтіреді.

Қазіргі қысқартулардың баршасы күнделікті баспасөз тілінде жасалынып, сол арқылы таратылады. Әсіресе, күрделі атаулардың қысқартылған қазақша баламаларын жасауда мерзімді баспасөздің қызметі өте үлкен.

Қазіргі мерзімді баспасөз тілі - буындық қысқартулардың жаңа үлгілерін жасап, қалыптастыруда белсенділік танытып отыр. Мәселен, 1990 жылға дейін қазақ әдеби тілінде норма ретінде бағаланып келген колхоз, совхоз терминдерінің соңғы төрт-бес жылда қазақша баламалары қалыптастырылған өзге де стильдер өрісіне таралуына себепші болған негіз күнделікті газет-журналдардың тілі.

Сонымен қатар қысқарған сөздер ғылыми ойды тұжырымды жеткізуге, нақты көзқарасты ғылыми түйіндеуде жұмсау аса тиімді.

Қысқарған сөздер - әдеби тілде ең қажетті тілдік элементтердің бірі. Ол ғылыми әдебиеттерде орын үнемдеу арқылы пікір тұжырымды мол қамтуға, айтылатын ойды шұбалаңқы емес, тиянақты болуына көмектеседі.

Сөзжасамның үшінші тәсілі-лексика-семантикалық тәсіл. Жоғарыда қарастырған екі тәсілден мүлдем басқаша. Өнімді тәсіл деп есептелмесе де көне тәсілдің бірі деп есептеледі. Ондай пікірді көптеген ғаламдар айтады. Алайда, сөз мағынасының дамуы арқылы жаңа туынды лексикалық мағынаның жасалу тұрғысынан бұл тәсілдің зерделену, сипатталу жайы тым мардымсыз. Бұл мәселе бірнеше түйінді сұрақтарды біріктіреді. Мысалы, ол көп мағыналық, синкретизм, омонимия мәселелеріне қатысты. Зерттеушілер бұл тәсілді семантикалық, конверсиялық тәсіл деп те аталады. Демек, сөздің ешбір тұлғалық өзгеріске түспей-ақ мағыналық даму нәтижесінде екінші туынды мағына беруін конверсия ұғымымен байланыстырады. «Конверсия ағылшынның «Conwression» сөзі «Образования нового слова путем перевода данной основы в другую парадигму словоизменения» (О.Ахманова Словарь лингв-х терминов)

А. Салқынбай (187) омонимнің сөзжасамға ешбір қатысы жоқ. Омонимдік құбылыс арқылы жаңа сөз жасалмайды. Омонимдік қатынаста сөзжасам негізділігі принципі сақталмайды деп қарайды. Сөзжасамға қатысы бар мағыналар синонимдік, антонимдік, көпмағыналық. Омоним дегеніміз -

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: Бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

мағыналары бір-біріне генетикалық жағынан сәйкес келмейтін, бір-бірімен шектеспейтін, тұлғаларының ортақтығы кездейсоқ сөздер алма-алма ер (жігіт) - ер (соңымнан ер) жұрнақтардың мағыналық сабақтастығының болмауы осыны дәлелдейді. Немесе бек, бай, бей, би дене бітімінің ырғылысы, би-дау шешуші түркітануда көптеген жұп түбірлер аз /аз+бас/, /бау/, /соқ/, бояу т.б. синкретті түбірлерін зат есім, етістік мағынасында екенін ғалымдар Г.И.Рамстедт, Н.К.Дмитриев, А.М.Щербак т.б. дәлелдегені белгілі. Яғни омоним түбірлер деп таныған (Синкретизм-ағылшынның (функциональное объединение разных форм выражения) Қазақ тіл білімінде М.Томанов, Ә.Т.Қайдаров, Ә.Ибатов, Е.З.Қажыбеков зат есім-етістік жұптарының гомогенділігін (один и тот же) айтты. Алайда ол тілдің қосымшалы кезеңіне дейінгі жай деп танылды. Семантикалық тәсілде сөзжасам элементтері ретінде тек жеке сөздер қатысады, сөз тұлғаларында еш өзгеріс болмайды. Тұлға, сөздің дыбыстық құрамы өзгермейді, мағынаның ұлғаюы, кеңеюі орын алады.

Тұжырымдар:

Сөзжасамның синтетикалық тәсілі тілдің жалғамалы (аглютинативті) сипатын дәлелдейтін бірден-бір тәсіл. Ол көне тәсілдердің бірі.

Аналитикалық тәсілге тән белгілер:

1. Сөзжасамдық тұлға ең кемі 2 сөзден тұрады.
2. Әрбір сыңар өзі білдіретін лексикалық мағынасын жоғалтпайды.
3. Аналитикалық тәсіл арқылы жасалған жаңа туынды сөздің мағынасы оның сыңарларының мағынасының қосындысына сай келеді.
4. Әрбір сыңар бірдей дәрежеде жаңа туынды сөз мағынасына үлес қосады. Бұл - заңдылық тіркесім тәсілімен жасалған сөзжасам объектісі болатын күрделі зат есімдерді тануда үлкен қиындық келтіреді. Осылай деуге мынадай жайлар мүмкіндік береді.

Бақылау сұрақтары:

1. Сөзжасам тәсілдерінің сипаты.
2. Сөзжасам тәсілдерінің жіктелімі.
3. Сөзжасамның синтетикалық тәсілі.
4. Сөзжасамның аналитикалық тәсілінің сөзқосым жолы.
5. Сөзжасамның аналитикалық тәсілінің сөзтіркесім жолы.
6. Сөзқысқарымның – сөзжасамға қатыстылығы туралы ғалымдар пікірлері.

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: Бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

7. Сөздердің қосарлануы арқылы туындайтын жаңа туынды сөздер.
8. Конверсиялану, конверсия түрлері.

Дәріс бойынша әдістемелік нұсқау

Дәрісте қарастырылған мәселелерді толық меңгеру үшін дәріс мазмұнындағы негізгі ұғымдарға, олардың беретін мағынасына, қызметіне, қолданысына ерекше назар аударып, негізгі мәселеге байланысты ғылыми тұжырымдарды салыстырып, саралау қажет.

Пайдаланылған әдебиет:

1. Қазіргі қазақ тіліндегі сөзжасам жүйесі. - Алматы: Ғылым, 1989, 64-102 б.
2. Оралбай Н. Қазақ тілінің сөзжасамы (оқулық). - Алматы, 2000, 33-39 б.
3. Салқынбай А. Тарихи сөзжасам. - Алматы, 1999, 19-24 б.
4. Жексембаева Ғ. Қазақ тіліндегі кірме сөздердің сөзжасамдық қызметі. - Алматы: АлМУ, 1998, 12-13 б.
5. Сарбалаев Ж. Сөзжасам мәселесі. - Алматы, 2002.
6. Қазақ грамматикасы. - Астана, 2002.
7. Әбдірәсілова Г. Қазақ тіліндегі сөзжасамның аналитикалық тәсілдері. - ҚДА, Астана, 2004.

№2 дәріс

Тақырыбы: Сөзжасамдық уәждеме және сөзжасамдық мағына, олардың түрлері.

Мақсаты: Сөзжасам теориясында тұрақталған жаңа туынды сөз жасау тәсілдеріне қатысты тілдік бірліктер қызметінің тіркесімділік, уәжділік, валенттілік қағидаттарына сай пайда болған нәтижені, туынды сөзді, оның мағынасын басқа мағына түрлерінен ажыратуға үйрету. Мағына түрлерінің жасалуындағы сөзжасамдық қатынастар көрінісін талдауға үйрету.

Негізгі ұғымдар: мағына, мағына түрлері, сөзжасамдық мағына, өзгертілген, көшірілген, теңбе-тең, түрленген сөзжасамдық мағыналар, уәж, уәждеме, уәжділік, уәждеуші, уәжделінуші, жартылай, толық, ашық, көмескі уәжділік түрлері т.б.

Дәріс жоспары: